

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİN'DEN 21. YÜZYILA SİLAHSIZLANMANIN "AKTİF VE PASİF" GÜVENLİĞİ: AVRUPA KONVANSİYONEL KUVVETLER ANTLAŞMASI

Güney Ferhat BATI*

ÖZET

20. Yüzyılda ki Soğuk Savaş dönemi iki blok (Batı ve Doğu) arasında hızlı bir silahlanma yarışına, aynı zamanda nükleer alanda tüm dünyayı felakete sürükleyecek rekabete dönüşmüştür. Dünya, ABD – SSCB arasında elli yıla yakın bir zaman dilimine yayılacak soğuk savaş dönemi ve birbirlerine üstünlük sağlama mücadelesine sahne olacaktır. Soğuk Savaş Dönemi tüm kıtaları sarmalayacaktır. Bu sarmal ise Afganistan, Küba, Nikaragua, Vietnam, Kamboçya, Kore, Hindini, Etiyopya, Bulgaristan ve Romanya gibi birçok ülkeye sirayet edecektir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde (SSCB) reformist Gorbaçov iktidarının bulunması silahsızlanma sürecini başlatmak için umut verecektir. Bu umut Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) iktidar olan idealist Reagan'ında çözümden yana tavır alması ile silahsızlanma daha da kolaylaşacaktır. Silahsızlanma süreci "Nükleer" silahları kapsamasının yanında asıl "Konvansiyonel" silahlarda yaşanacaktır. SSCB'nin konvansiyonel silahlarda aşırı bir üstünlük sağlama çabası, ağır bedellerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle Berlin Duvarının yıkılması ile Soğuk Savaş Dönemi yeni bir evrilme geçirecektir. Bu evrilmenin aktörleri ise, ABD ve SSCB'nin öncülüğünde tezahür edecektir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonucu yaşanan acıları, yıkımları ve felaketleri insanlığın unutmaması mümkün değildir. Devletlerin günümüz 21. Yüzyılda teknolojinin olanaklarını kullanarak "Silahlanma" yarışını daha hızlı ve farklı boyutlara taşıması "İnsanlığı" tedirgin etmektedir. Bu tedirginlik günümüzde ABD - Çin gerilimi, İran – Suudi Arabistan gerilimi, Ukrayna – Rusya Gerilimi, Hindistan – Pakistan gerilimi ve özellikle "Devlet Dışı Aktörler"inde varlığı göz önünde tutulduğunda felaket senaryosu olarak tezahür edecektir. Yine de bu karamsar tabloya rağmen Dünya'nın ve insanlığın tekrar büyük acılar yaşamaması için silahlanmanın kontrolüne ve güven artırıcı önlemlere ilişkin mevcut antlaşmaların korunması gereklidir ve elzemdir. Özellikle, "Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması"na tarafların sadık kalması bunların başında geliyor. Muhakkak ki yaşadığımız yüzyılda yeni tehditlerin ortaya çıkmaması adına "Silahlanmanın Önlenmesi" ve yeni antlaşmaları da gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Soğuk Savaş Dönemi, Viyana Belgesi, İstanbul Zirvesi, AKKA

* Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi, Uluslararası Politika Akademisi Köşe Yazarı, Yürüme Dergisi Yazarı, DMW Uluslararası Diplomatlar Birliği Akademik İlişkiler Danışmanı guneyferhat26@gmail.com , f.bati@auc.edu.tr

EUROPE'S INTERNAL AND EXTERNAL "UNION" SECURITY IN GLOBAL EQUILIBRIUM: EUROPEAN SECURITY AND DEFENCE POLICY

ABSTRACT

In the 20th century, the Cold War period turned into a fast arms race between the two blocks (West and East), but also the competition that would lead the whole world to disaster in the nuclear field. The world will be the scene of the Cold War period which will spread to the US-USSR for nearly fifty years, and the struggle for superiority to each other. The Cold War Era will encircle all continents. This spiral will spread to many countries such as Afghanistan, Cuba, Nicaragua, Vietnam, Cambodia, Korea, Indochina, Ethiopia, Bulgaria and Romania. The existence of reformist Gorbachev power in the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) will give hope to initiate the process of disarmament. In this hope, disarmament will be more simplified by the fact that in the United States (USA), which is ruling the idealist Reagan. The process of disarmament ci 'Nuclear' 'weapons, as well as the main ları' Conventional '' weapons will be experienced. The USSR's attempt to exert a superior advantage over conventional weapons has been the result of heavy costs. The Cold War period will undergo a new evolution, especially with the fall of the Berlin Wall. The actors of this evolution will manifest under the leadership of the US and the USSR. It is not possible for humanity to forget the suffering, destruction and catastrophes caused by the First and Second World War. Using the possibilities of technology in the 21st century, ışın da Armament ışın hızlı race is moving faster and in different dimensions in in Humanity da is concerned. This uneasiness will now manifest as a disaster scenario in view of the US-Chinese tension, the tension between Iran-Saudi Arabia, the Ukraine-Russia Tension, the Indian-Pakistani tension, and in particular the ve gerilim Non-State Actors. Nevertheless, despite this pessimistic picture, existing treaties on control of arming and confidence building measures are essential to ensure that Earth and humanity do not suffer again. In particular, Kuvvet Kuvvet the European Conventional Forces Treaty remains loyal to the parties. Certainly, in order to prevent the emergence of new threats in the century we live adına 'Prevention of Armament ortaya and new treaties are required.

Keywords: Security, Cold War Period, Vienna Document, Istanbul Summit, AKKA

GİRİŞ

Güvenlik kavramı irdelenirken tehditlerle birlikte ele alınır. Güvenlik bir politika olarak düşünüldüğünde, yani güvenlik politikası söz konusu olduğunda “güç” ve “çıkarlar”ın da kavramlar listesine eklenmesi gerekir. Bu durumda ulusal güvenlik politikasının bileşenleri, baştan sona doğru; güvenliğin ondan türetileceği bir “tehdit”, bu tehdidi uzaklaştırarak fiili güvenliği doğuracak “güç”, bu gücü ortaya koyacak bir “eylem” bu eylemlere amaçsal bir yön çizecek olan “çıkarlar” ve son olarak da bu güç ve eyleme meşruiyet zemini sağlayacak bir “politika”dan oluşur. Güç, politika, meşruiyet gibi kavramlar ise siyasal düşüncelerin temel kavramları olarak siyasal kuramlar içinde yerini alır (Birdişi, 2011:150). ABD’nin Batı Avrupa’nın Sovyet yayılcılığına karşı korunmasına yönelik NATO’yu kurması ve Batı Almanya’yı da Batı savunmasına entegre etme düşüncesiyle Almanya’nın silahsızlandırılması politikasını gözden geçirmeye başlaması aynı zaman kesitine tekabül etmektedir (Batı, 2018:56).

Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında yaşanan silahlanma yarışı, nükleer alanda “dehşet dengesine” dönüştükten sonra, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Gorbaçov iktidarı ile birlikte silahsızlanma sürecine dönüşmüştür. Bu silahsızlanma süreci nükleer silahları kapsamakla birlikte asıl olarak konvansiyonel silahlarda yaşanmıştır. SSCB’nin konvansiyonel silahlarda aşırı bir üstünlük sağlama çabası, ağır bedellerin sonucunda ortaya çıkmış bir konsept’tir. Savunmaya dayalı konsept yüzünden İkinci Dünya Savaşını kendi topraklarında kabul eden SSCB, savaş süresince ağır insan kaybı ile aşırı maddi ve manevi zararlara uğramıştı. Bu durumun yinelenmemesi için, İkinci Dünya Savaşı sonrası harp doktrini, çok üstün kuvvetlerle düşman topraklarında savaşı esas alan konseptte dayandırılmıştı. Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin konvansiyonel silahlardaki aşırı üstünlüğü bu konsept üzerine inşa edilmişti. NATO’nun SSCB’nin bu üstün konvansiyonel kuvvetlerine karşı denge sağlamak için bir saldırı durumunda nükleer silahlarla karşılık vermeyi esas alan “topyekûn mukabele” konseptinin, SSCB’nin de nükleer silahlara sahip olması ile yerini “esnek mukabele” konsepti almıştır. NATO tarafından 1969’larda başlayan konvansiyonel silahlardaki indirim önerileri, SSCB tarafından nükleer silahlardaki indirim önerileri ile karşılanmıştır (Demir, 2010:64). Bu bağlamda Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması Batı Bloğunda yer alan devletleri SSCB’nin envanterinde bulunan nükleer silahlarından korumakla kalmamış, aynı zamanda dünya barışına ve huzuruna katkısı olan tarihsel bir belge niteliği kazandırmıştır.

1. Güvenlik Kavramsallığı ve Sistematsel Oluşumu

Geleneksel olarak, birçok yazar güvenliğin tartışmalı bir kavram olduğu konusunda hemfikirdir. Bu yazarlardan birçoğu güvenliğin temel değerlere (hem bireyler hem de gruplar için) yönelik tehditlerden özgür olunması anlamına geldiği konusunda uzlaşsalar da analizlerin temel odağının “bireysel”, “ulusal” ya da “uluslararası” güvenlik mi olması gerektiği konusunda farklılaşmaktadırlar. Büyük ölçüde askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik tarihsel olarak literatüre hâkim olmuştur. Temel ilgi alanı ise devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetler üzerine eğilimleridir. Fakat son zamanlarda, bu güvenlik anlayışı eleştirilmiş ve birçok uluslararası ilişkiler uzmanı, ulusal güvenlik anlayışını diğer meseleleri de içerecek şekilde genişleterek, genişletilmiş bir güvenlik kavramı önerisinde bulunmuşlardır. Barry Buzan; siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askeri boyutları analizine dâhil etmiş ve güvenliğı daha geniş bir uluslararası çerçevede tanımlamıştır. Bu, devletlerin sadece kendilerini referans olarak geliştirdikleri güvenlik politikalarını terk etmelerini ve komşularının güvenlik çıkarlarını da dikkate almalarını içerir. Uzmanlar, devlete ve devletlerarası güvenliğe yapılan vurgunun, özellikle Soğuk Savaş’ın ardından dünya politikasında yaşanan temel değişimleri göz ardı ettiğini savunmaktadırlar (Baylis, 2008:73-74).

Güvenlik etimolojik olarak tehdit, tehlike ve korku durumunun ve hissinin olmaması anlamına gelmektedir. Ülke güvenliği denince toprak bütünlüğü ve egemenliği akla gelir. Güvenliğin pek çok tanımını yapılmaktadır. İdealist yaklaşımda güvenliğin sağlanması uluslararası hukuka, uluslararası antlaşmalara, insani değerlere ve uluslararası örgütlerin barışçıl kurallarına uyarak sağlanabilir. İdealist yaklaşımda insanoğlu "masum, barışçıl ve iyidir" temeline dayanırken, realist yaklaşım "insanlar barışı bozabilir, kurallara uymayabilir" anlayışına dayanır. Devletin güvenlik politikası, süreklilik özelliğine sahip olup, savaş zamanı da silahların kullanımını yine bu politika tayin eder. Politik Kontrolün önem kazandığı söz konusu bunalım hallerinde, konvansiyonel silahlar kadar nükleer ve diğer kimyasal ve biyolojik silahların mevcudiyeti bu noktada devletin savunma yollarının da karşı savunma tedbirlerinin zamanında alınmasını gerekli kılar. Demokratik hukuk devletinde, hasmın caydırılması konusunda takip olunacak savunma politikaları öncelikleri içerisinde, askeri ve siyasal elit'in demokratik karar alma süreçlerini dikkatle takip ederek, kontrolün, anayasanın öngördüğü fren ve denge esasları dâhilinde yürütülmesini esas olduğu düşünülmektedir (Caşın, Özgöker, Çolak, 2007:64-66).

2. 20. Yüzyıl Soğuk Savaş Dönemi ve AĞİT

Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) İkinci Dünya Savaşı sonrasında ideolojik bir çerçeveye oturtulmuş bir şekilde, küresel boyutta bir güç mücadelesini sürdürdükleri döneme işaret etmektedir. Bu dönemde, ABD, liberal düşünce ve demokratik değerler, SSCB ise özgürlük ve sosyalizm kavramları üzerine inşa edilen bir söylemle, kendi ekseninin gücü konumuna gelmeyi başarmışlardır. Mihail Gorbaçov'un 1985'de SSCB'de iktidara gelmesi; siyasal alanda Açıklık (Glasnost) ve ekonomik alanda Yeniden Yapılanma (Perestroika) politikalarını uygulamaya başlaması ve bu politikalarda çeşitli nedenlerle başarısız olması yalnız söz konusu ülkenin iç rejimindeki değişme açısından değil, dünya politikaları bakımından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1989 Kasım ay'ında Berlin duvarının yıkılışından kısa bir süre sonra iki Almanya'nın birleşmesi gerçekleşmiş, Doğu Avrupa ülkelerinde rejim değişiklikleri olmuş, Varşova Paktı çökmüş, Körfez Krizi ve savaşından sonra meydana gelen sorunlar bölgenin geleceğini belirsiz bir ortama itmiştir. 25 Haziran 1991'de Slovenya ile Hırvatistan'ın Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrıldıklarını ilan etmeleriyle Yugoslavya dağılma ve bir iç savaş sürecine girmiş, SSCB, parçalanmış ve onu takiben Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ortaya çıkmıştır. ABD ve SSCB ekseninde oluşmuş olan iki kutuplu sistem, bir başka ifadeyle Soğuk Savaş sona ermiş, SSCB eksenine ait ülkeler coğrafyasında önemli bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır (Çiftçi, 2009:204).

Soğuk Savaşta NATO, Sovyet blokuna karşı iki boyutlu bir politika izledi. Bir yandan, caydırma ve koruma görevini yerine getirirken, yani Sovyet blokuna askeri bakımdan dengelerken, diğer yandan Sovyet blok'uyla ortaya çıkan uyuşmazlıkları barışçı yolla çözme amacıyla politikalar ve davranış kuralları geliştirdi. Bu iki yönlü siyaset, 1967'de Harmel Raporu'nun NATO Konseyi tarafından kabul edilmesiyle resmîyet kazandı. Moskova'nın bu stratejiye ayak uydurması sonucunda iki blok arasındaki diyalog ve sınırlı işbirliği belli bir süreklilik kazanarak silahların kontrolü ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansına zemin hazırladı. Bu yaklaşım konvansiyonel-nükleer dengedeki değişimleri bir ölçüde öngörülebilir hale getirerek güvenlik ikileminin yol açtığı riskleri ve korkuları hafifletti ve dengenin istikrarlı biçimde barışa doğru evrilmesine yardımcı oldu (Karaosmanoğlu, 2014:7).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Doğu Avrupa'da güvenlik açığı oluştuğunu ve bu güvenlik açığının Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO üyeliği ile doldurulabileceğini düşünen Batı açık kapı politikası uygulama yoluna gitmiştir. Söz konusu açık kapı politikası ile Polonya, Macaristan ve Çekya 1999 yılında, Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya 2004 yılında, Hırvatistan ve Arnavutluk 2009 yılında NATO'ya katılmıştır. Rusya NATO genişlemesine Varşova Paktı'nın 1991'de dağılımı olduğunu, buna rağmen genişlemenin Rusya'nın düşman olarak

* Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi, Uluslararası Politika Akademisi Köşe Yazarı, Yörünge Dergisi Yazarı, DMW Uluslararası Diplomatlar Birliği Akademik İlişkiler Danışmanı guneyferhat26@gmail.com, f.bati@auc.edu.tr

algılandığına işaret ettiğini belirterek itiraz etmiştir. Rusya NATO'nun genişlemesini Rus güvenliğine ve çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görmüştür (<http://www.yorungedergi.com/2019/01/karadeniz-jeopolitiginde-varolussal-kriz-ukrayna-rusya/>). NATO, resmen açıklanmasa da, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan politik ayırmda, İngiliz General ve diplomat Lord İsmay'ın (Hastings İsmay) deyişile; "Rusları dışarıda, Almanya'yı alaşağı edilmiş halde ve ABD'yi içeride" tutmak için kurulmuştur (<http://politikaakademisi.org/2018/07/10/degisen-dunyada-natonun-degisimi-guclucevik-ve-yenilikci-ittifak/>).

İkinci Dünya Savaşından sonra Almanya'nın bölünmüşlüğü ve Berlin sorunu, soğuk savaş döneminde Avrupa'da baş gösteren güvenlik ihtiyacının merkez sorunsalı olmuştur. 1972'de ABD ve SSCB arasında imzalanan SALT-1 Antlaşması, ayrıca Batı Almanya'nın, Polonya ve Çekoslovakya ile olan Doğu sınırlarını tanıması ve Doğu Almanya ile diplomatik ilişkiye girmeyi kabul etmesi sonucu Avrupa'da yumuşama ortamı meydana gelmiştir. Bu atmosferde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 1973'te Helsinki'de çalışmalarına başlamıştır. İki yıldan fazla bir süre devam eden konferans 1 Ağustos 1975'de Helsinki Nihai Senedi'nin 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Örgütün temel yapı taşı niteliğinde olan Helsinki Nihai Senedi; uluslararası hukuk anlamında bağlayıcılığı olmayan ve sadece siyasi özelliğe sahip bir belgedir. Bu senet içerisinde ortaya konulan;

- Egemenlik eşitlik ve egemenliğe saygı
- Kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma
- Sınırların ihlal edilmezliği
- Devletlerin toprak bütünlüğünün korunması
- Anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü
- İçişlerine karışmama
- İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygı
- Halkların eşit haklardan ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanması
- Devletlerarasında işbirliği
- Uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi ilkeleri (Yıldırım, 2017:549-550).

Helsinki Nihai Senedi'nin kabulü ile başlayan ve Helsinki Süreci olarak da anılan Konferanslar Dizisi, Belgrad (1977-78), Madrid (1980-83), Viyana (1986-89), Helsinki (1992) ve Lizbon (1996) olmak üzere beş izleme toplantısından oluşmaktadır. Nihai Senet, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir belge değildir. Politik bağlayıcılığa sahiptir. AGİK belgelerinde yer alan yükümlülüklerin yerine getirilmekten kaçınılması veya ihlal edilmesi, devletlere hukuken bir sorumluluk getirmemektedir. Ancak devletler, kamuoylarında doğabilecek tepkiler sebebiyle yükümlülüklere aykırı hareket etmektен kaçınmaktadırlar. Soğuk Savaşın sona erdiğini tescil etmek ve AGİK'in yeni şartlara uygun olarak yeniden yapılandırmak amacıyla 19-21 Kasım 1990'da Paris'te toplanan AGİK Zirvesi'nde kabul edilen Paris Şartı, demokrasiyi Avrupa'nın tek politik yönetim tarzı olarak benimsemiş, temel özgürlükler ve insan haklarına dayalı demokrasinin barış, istikrar ve adaletin temelinde yattığını savunmuştur. 1970-1980 yılları arasında AGİK'in en büyük avantajı sorunlara kapsamlı yaklaşma yeteneği olmuştur. AGİK2e taraf devletlerarasında güvenin geliştirilmesi, askeri faaliyetlerde saydamlığın sağlanması ve böylece askeri çatışma tehlikesinin giderilmesi düşüncesiyle kabul edilen güven ve güvenlik artırıcı önlemler Nihai Senet'te yer almıştır. Daha sonra Avrupa Silahsızlanma Konferansı (1986) oluşturulmuş. Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Konvansiyonel Silahlı Kuvvet-

ler Antlaşması imzalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da meydana gelen bloklaşma sürecinde başlatılan AGİT süreci, 1975 yılından soğuk savaş bitimine kadar Doğu-Batı ilişkilerinin en önemli forumu haline gelmiştir (Karluk, 2007:497-499).

3. Silahsızlanmanın "Aktif ve Pasif" Güvenliği: AKKA

1990 yılında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA), NATO üye ülkeler ile Varşova Paktı adına Rusya tarafından imzalanmıştır. 1992 Temmuz ayında yürürlüğe girmiştir. Buna göre NATO ile Varşova Paktı sınır bölgelerinde bulundurulacak; tanklar, zırhlı muharebe araçları, toplar, savaş uçakları ve taarruz helikopterleri olmak üzere beş kategorideki konvansiyonel teçhizat büyük miktarda indirim sağlamak ve her bir kategori için taraf ülkelere ayrı bir sınırlama getirmektedir (<http://qha.com.ua/tr>). Soğuk Savaş ertesinde, bir yandan daha güvenli bir dünya umutları belirirken, diğer yandan, bölgesel çatışmalar ve silahlı mücadelelerin yaygınlaşmasına, kitle imha silâhları ile fırlatma vasıtaları dâhil gelişmiş silah sistemlerinin istikrarsızlık yaratıcı biçimde yayılma eğilimi gösterdiğine tanık olunmaktadır. Viyana Belgesi; AGİT bölgesinde, istikrara ve güvenliğe etkin biçimde katkıda bulunan önemli bir GGAÖ aracı olup; önümüzdeki yüzyılda Avrupa'da daha güvenli ve daha şeffaf bir ortam kurulmasına yönelik ortak çabaların önemli bir parçasını oluşturmaya devam edecektir. Viyana Belgesi'nin uygulaması bugüne kadar başarılı olmuştur. Belgenin başarıyla uygulanmasındaki önemli bir neden, yeni koşullar karşısında gösterdiği değişime açık yapısıdır. Bu anlayış içerisinde, belgenin daha önce 1992 ve 1994 yıllarında gerçekleşen gözden geçirilmelerinde olduğu gibi, daha da geliştirmek üzere son olarak başlatılan süreç başarıyla sonuçlanmış ve nihayet Viyana Belgesi, 1999 İstanbul Zirvesi sırasında kabul edilmiştir. İstanbul'da, 19 Kasım 1999 tarihinde imzalanan AKKA'nın uyarlanmasına ilişkin antlaşma, Atlantik'ten Urallar'a kadar, taraf devletlerin silahlı kuvvetlerine münferiden hukuki bağlayıcılığı olan sınırlamalar getirmektedir. Antlaşma, Avrupa'da barış, güvenlik ve istikrarı artıracaktır (<http://www.tasam.org.tr>).

Avrupa genelinde konvansiyonel silahlarda indirimi amaçlayan söz konusu antlaşma Sovyetler Birliği'nin son döneminde, 19 Kasım 1990 tarihinde imzalanmış, ardından da 1992 Taşkent Antlaşması ile Rusya Federasyonu ile Sovyetlerden kopan diğer devletler AKKA'ya taraf olmuşlardır. Rusya bunun hemen sonrasında Çeçen ayaklanması, Gürcü-Abhaz çatışması, Azerilerle Ermeniler arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve genel olarak Kafkaslardaki istikrarsızlıkları gerekçe göstererek, bu bölgede yapması gereken indirimlerden kaçınmaya yönelmiştir. 1993 yılında ise Kafkaslarda kendisine tanınan limitlerin yükseltilmesi yönündeki talebini resmi olarak hem Viyana'daki AKKA merkezine, hem de Türkiye'ye iletmıştır. Bu talep henüz resmi bir yanıt bulmadan 1995 sonlarında başlayan Rus-Çeçen savaşını gerekçe gösteren Rusya, AKKA standartlarına uymayacağını açıklamıştır. Nihayet Rusya'nın talebi Mayıs 1996 AKKA toplantısında ele alınmış ve bu devletin önerisi doğrultusunda Kafkasların bazı bölgelerinde (Krasnodar, Rostov v.b) AKKA limitleri yükseltilmiştir. Ancak Rusya bununla da yetinmeyerek 1998 başında Kafkaslar bölgesindeki tüm limitlerin kaldırılmasını talep etmiştir. Konu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Kasım 1999'daki İstanbul zirvesinde ele alınmış ve Rusya'nın ileri sürdüğü blok yapısı yerine ülkesel bazda limitler sistemi kabul edilmiştir (Yılmaz, 2010:33-34).

Rusya, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'nı (AKKA) imzalamamış kendisine komşu üç Baltık devletinde (Letonya, Litvanya ve Estonya), NATO'nun sınırsız bir şekilde askeri teçhizat konuşlandırma olanağı doğduğu için, son genişleme dalgasından hoşnut olmamıştır. Bu acıdan Rusya, 1999'da oluşturulan AKKA Adaptasyon Anlaşması'nın biran önce yürürlüğe girmesini ve Baltık devletlerinin de buna taraf olmalarını istemiştir. Batı ise buna karşılık olarak, Rusya'nın AGİT İstanbul Zirvesinde üstlendiği sorumlulukları yerine getirmediği ve Gürcistan ile Moldova'dan üslerini çekmediği için AKKA Adaptasyon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini ertelemiştir. Gürcistan ve Moldova'daki askerlerini ve üslerini çekmek istemeyen Moskova, AKKA Anlaşması'nın yürürlüğe girme-

* Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi, Uluslararası Politika Akademisi Köşe Yazarı, Yörünge Dergisi Yazarı, DMW Uluslararası Diplomatlar Birliği Akademik İlişkiler Danışmanı guneyferhat26@gmail.com, f.bati@auc.edu.tr

sinin, İstanbul kararlarının uygulanması şartına bağlanmasına karşı çıkmıştır. Aslında Rusya, Baltık devletlerinin NATO'ya girmeden önce AKKA'ya taraf olmaları konusunda bir öneriyi ileri sürmüş, ancak bu teklif, egemen devletlere baskı yapma yolunda bir girişim olarak algılanmıştır. Rusya, askeri güç ve teçhizat konusunda belli kota ve sınırlandırmalar getiren AKKA Anlaşmasını, komşularında konuşlandırılacak sınırsız bir NATO askeri varlığına karşı yasal bir güvence olarak görmüştür. Bu konuda Rusya'ya verilen tek taahhüt, NATO'nun yeni üye ülkelerde nükleer silah konuşlandırmayacağına ilişkin maddeyi içeren 1997 yılındaki Kurucu Senet olmuştur. Nisan 2004'te Dışişleri Bakanları düzeyinde gerçekleşen Rusya- NATO Konseyi toplantısında, uyarlanmış AKKA'ya katılmayan yeni NATO üyelerinin, Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra bu Anlaşmaya katılacaklarına dair taahhütler yenilenmiştir (Yapıcı, 2017:1464).

3.1. Viyana Belgesi

- 1975 yılında Helsinki'de yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonunda kabul edilen temel prensipler ile güven ve güvenlik artırıcı önlemler, zaman içinde geliştirilerek 1990 yılında Viyana Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi adı altında toplanmıştır.
- Maksudı kara ve deniz alanı dâhil olmak üzere tüm Avrupa'da güvenin sağlanmasına ve artırılmasına hizmet etmek olan Viyana Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi ilk olarak; 19-21 Kasım 1990 tarihleri arasında Paris'te yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı zirvesinde; katılımcı devletlerin devlet ve hükümet başkanlarınca imzalanarak 1991 yılında yürürlüğe girmiştir. Viyana Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi daha sonraki süreç içerisinde 1992 ve 1994 yıllarında yapılan ilaveler ile geliştirilmiştir. Halen 18-19 Kasım 1999 tarihlerinde İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinde imzalanan 1999 yılı Viyana Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi (VB-99) yürürlüktedir.
- Viyana Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi; AGİT'e katılan ülkeler arasında uygulanmak üzere geliştirilen, çeşitli güven ve güvenliği artırıcı tedbirleri içeren ve siyasi bağlayıcılığı olan bir belgedir. Ülkelerin sahip oldukları konvansiyonel askeri gücün ve icra ettikleri askeri faaliyetlerin diğer ülkelerce askeri tehdit olarak algılanmasını önlemeyi amaçlayan 1999 Viyana Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi çerçevesinde uygulamaya konulan önlemleri kapsamaktadır (Özgöker ve Batı, 2017:58-60).

3.2. İstanbul Zirvesi (1999)

İstanbul Zirve Toplantısında, "İstanbul Deklarasyonu", "Avrupa Güvenlik Şartı" ve "Güncelleştirilmiş Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması" olmak üzere üç belge kabul edilmiştir. İstanbul Deklarasyonunda, AGİT faaliyet alanı içerisine giren Çeçenistan, Kosova, Bosna-Hersek, Gürcistan gibi güncel sorunların nasıl çözüme ulaştırılabileceği meselesi ele alınmıştır. Deklarasyon metninde öne çıkan en önemli konular Çeçenistan ve Kosova meseleleri olmuş, belgede Rusya'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterileceği vurgulanmıştır. İstanbul Zirvesi'nde, önemle tartışılan konu, Rusya'nın engellemek istemesine rağmen Çeçenistan meselesi olmuştur. İstanbul Zirvesi'nde bu konuda somut karar alınamadı ise de, Rusya'nın Batıya bir mesele gibi göstermek istediği göçmen sorunu, uluslararası gündeme oturdu. Rusya, Çeçenistan meselesi ile ilgili olarak, bunun bir uluslararası terör olayı olarak tartışılmasını istiyordu; toplantıya katılan ülkeler bunu reddettiler. Deklarasyonda Çeçenistan ile ilgili olarak ülkeler, Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünü desteklediklerini ve terörizmi kınadıklarını ifade ettiler. AGİT kurallarına saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulayarak, siyasi çözüm getirebileceğini belirttiler. Avrupa Güvenlik Şartı ile AGİT'in güvenlik konusundaki görevine yön verilmek istendi ve bu nedenle yeni kurumlar, AGİT'in barışı koruma, güvenliği sağlama gibi görevleri için gereken vasıtalar getirildi. Örneğin, çıkabilecek kriz durumlarının önlenmesi ve çatışmaların durdurulabilmesi için bir operasyon merkezi ve ekibi "REACT" kuruldu (Civelek, 2006:10-11).

3.3. AKKA'nın Hükümleri

- Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması (AKKA) 19 Kasım 1990 tarihinde Paris'te devlet ve hükümet başkanları düzeyinde toplanan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) Zirvesi'nde imzalanmış ve 17 Temmuz 1992 tarihinde taraf ülkelerin parlamentolarında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. NATO ve Eski Varşova Paktı ülkeleri arasında bloklar bazında konvansiyonel kuvvetlerde sayısal eşitliğin sağlanmasına yönelik olan bu antlaşmanın amacı;
- Konvansiyonel kuvvetlerin alt seviyelerinde istikrarlı ve güvenli bir denge yaratmak,
- Genel ve bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak,
- Öncelikle ülkelerin baskın tarzında ve geniş çaplı taarruzları başlatma imkân kabiliyetlerini bertaraf etmektir.
- Antlaşma metni, 23 madde ve ek 8 adet protokolden ibarettir.
- AKKA'nın uygulama alanı, Atlantik'ten Urallar'a kadar olan Avrupa'daki Antlaşmaya taraf ülke topraklarını kapsamaktadır.
- Taraf Devletler her yıl, kara hava ve hava savunma kuvvetlerinin kuruluş yapısı ve personel miktarı ile bağımsız tabur, tugay/alay, tümen ve eşiti seviyedeki birliklerine ait silah/araç mevcutlarını içeren bilgi değişimi verilerini karşılıklı olarak değişirler.
- Türkiye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Antlaşmaya taraf olmayan ülkelerle komşu olduğundan, bu bölgenin bir kısmı antlaşmada açıkça noktaları belirtilmek suretiyle uygulama alanı dışı bırakılmıştır.
- AKKA'nın amaçlarına ulaşabilmesi için kesin çizgilerle tanımlanmış olan tank, Zırhlı Muharebe Aracı, top, muharip uçak ve taarruz helikopteri olmak üzere Antlaşma ile Sınırlanmış Silah ve Araç olarak nitelendirilen 5 kategorideki silah ve araçlarda sayısal eşitliği gerçekleştirmek amacıyla, her iki blokta 20.000 tank; 30.000 ZMA; 20.000 top; 6.800 savaş uçağı; 2.000 taarruz helikopteri tavanları konulmuştur.
- Bölgesel eşitsizlikleri gidermek üzere de; Avrupa dört alt bölgeye ayrılmış ve sadece tank, top ve zırhlı muharebe aracı kategorilerine alt bölge tavanları getirilmiştir.
- AKKA'ya taraf ülke sayısı, imzalandığı 1990 yılında 16 NATO, 6 Eski Varşova Paktı ülkesi olmak üzere 22 iken; Sovyetler Birliği'nin dağılması, Çekoslovakya'nın Çek ve Slovakya Cumhuriyetleri'ne ayrılması üzerine taraf ülke sayısı 30'a yükselmiştir.
- İndirim yükümlülükleri, antlaşmanın imzalanması sırasında yapılan bilgi değişimiyle bildirilen ASSA miktarları ile kendilerine tahsis edilen tavanlar arasındaki fark olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, Avrupa Kıtası'nda, toplam olarak 58.000 adet ASSA imha edilmek suretiyle indirim tabi tutulmuştur.
- Antlaşmanın hükümlerine uyulduğunun doğrulanmasını temin etmek amacıyla her taraf devlet uygulama alanı içerisinde, denetim protokolü hükümleri uyarınca denetim kabul etmek zorunda olduğu gibi, aynı zamanda denetim yapma hakkına da sahiptir. Bu kapsamda NATO ülkeleri arasında varılan mutabakat ile tespit edilen miktar kadar diğer katılımcı ülkelerde denetim yaparlar (Özgöker ve Batı, 2017:62-63).

Genel Değerlendirme ve Sonuç

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya ABD ve SSCB'nin yer aldığı çift kutuplu Soğuk Savaş Dönemi-ne evirildi. Soğuk Savaş Dönemi sadece iki ülkenin arasında ki silahlanma yarışıyla kalmadı, dünyada birçok ülke ve kıtaya sirayet etti. Soğuk Savaş Dönemi'nde iki blok arasında konvansiyonel ve nükleer silahlanma yarışı hız kazanmış oldu. SSCB'nin Avrupa'yı tehdit edecek seviyede birçok silahlanma kapasitesine sahip olması hem Avrupa'nın hem de dünya'nın güvenliği açısından birçok soruna neden olmaktaydı. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra dünya üzerinde baş gösteren yeni sorunlar, tehditler ve sıcak çatışmalar yaşadığımız dönemin çok da güvenli olmadığını gösteriyor.

Günümüzün en büyük sorununu artış göstermekte olan yeni silahlanma yarışı oluşturmaktadır. Bu yarış, eskiden olduğu gibi, daha çok Rusya ile Batı arasında hızlanıyor. Mevcut duruma bakıldığında ise, artan bölgesel çatışmaların ve buna bağlı olarak hızlanan silahlanma yarışının yeni bir Soğuk Savaş Dönemine geri dönebilme riski taşıdığı için endişe yaratıyor. Bu endişe, Avrupa-Atlantik ittifa-kindaki bazı ülkelerin Rusya'yı, Rusya'nın da bu ülkeleri askeri birer tehdit unsuru olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde artık Rusya ile NATO arasında çıkabilecek bir savaşın kazananı olmayacağına, bir tarafın güvenliğini artırmak için silahlanmayı tercih etmesi halinde diğer tarafın da buna misliyle mukabele edeceğine ve silahlanma yarışının tekrar başlayacağını göstermektedir.

Rusya'nın NATO'dan ve Batı'dan bir tehdit algılaması içinde olduğunu açıklaması, ardından da Gürcistan ve Ukrayna'da askeri güç kullanması NATO üyesi ülkelerin güvenlik endişelerini ister istemez artırmış oldu. Bunu dengeleyebilmek için Baltık bölgesine yeni NATO birliklerinin konuşlandırılması ve NATO varlığının sıklaşması da bu defa Rusya'da benzer endişelerin artmasına yol açtı. Dünya'nın ve insanlığın tekrar büyük acılar yaşamaması için silahlanmanın kontrolüne ve güven artırıcı önlemlere ilişkin mevcut antlaşmaların korunması gerekiyor. Özellikle, "Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması"na tarafların sadık kalması bunların başında geliyor. Muhakkak ki yaşadığımız yüzyılda yeni tehditlerin ortaya çıkmaması adına silahlanmanın önlenmesi ve yeni antlaşmaları da gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Baylis, J., "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s.73-74.

Batı, G.F., "Küresel Denklemden Avrupa'nın İç ve Dış 'Birlik' Güvenliği: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası", Arel Eysad İİBF Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, s.56.

Batı, G.F., "Değişen Dünyada NATO'nun Değişimi: Güçlü, Çevik ve Yenilikçi",
"http://politikaakademisi.org/2018/07/10/degisen-dunyada-natonun-degisimi-guclu-cevik-ve-yenilikci-ittifak/", Erişim: 02.03.2019.

Batı, G.F., "Karadeniz Jeopolitiğinde Varoluşsal Kriz: Ukrayna-Rusya", "http://www.yorungedergi.com/2019/01/karadeniz-jeopolitiginde-varolussal-kriz-ukrayna-rusya/" Erişim: 07.03.2019.

Birdişli, F., "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", KSiÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:31/2, 2011, s.150.

Caşın, M.H., Özgöker, U., Çolak, H., "Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi", İstanbul, Nokta Kitap, 1.Baskı, Mayıs 2007, s.64-66.

Civelek, J., "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2006, s.10-11.

Çiftçi, K., "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rıza'ya Dayalı Hegemonya'dan İmparatorluk Düzenine", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 10, 2009, s.204.

Demir, S., "RFnin Avrupa Güvenliğine Yönelik Yeni Önerilerinin AGİT ve AKKA Bağlamında Değerlendirilmesi" Savunma Bilimleri Dergisi, 9.1 (2010), s.64

Karaosmanoğlu, A.L., "NATO'nun Dönüşümü", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s.7.

Karluk, R., Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar, İstanbul, Beta Yayıncılık, 6.Baskı, 2007, s.497-499.

Özgöker, U. ve Batı, G.F., Uluslararası Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Örgütler, İstanbul, Der Yayınları, 4. Basım, 2017, s.58-63.

Rusya Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşmasından Çekildi, Y.T: 11 Mart 2015, http://qha.com.ua/tr/siyaset/rusya-konvansiyonel-silahlı-kuvvetler-antlaşmasından-çekildi, Erişim: 12.03.2019

Silahların Kontrolü, Silahsızlanma, Güven Ve Güvenlik Artırıcı Önlemler, Y.T: 21.06.2011., http://www.tasam.org/tr, Erişim: 06.03.2019.

Yapıcı, M.İ., "Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Geleceği", s.1464, www.ayk.gov.tr, Erişim: 16.01.2019.

Yıldırım, M., "AGİT'in Afrika Politikası", Afrika Politikası, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Hüriye Yıldırım Çınar (Ed.), İstanbul, Beta Yayıncılık, 2017, s.549-550.

Yılmaz, M.E., "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8(13), 2010, s.33-34.